

קורס: תרבות, חומר, טכנולוגיה: (לקראת) ארכיון אדריכלות ערבית

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, טכניון

המחלקה ללימודי המזה"ת והאסלאם, אוניברסיטת חיפה

בתמיכת החממה החברתית בטכניון

סמסטר: חורף 2021/2022

مساق: حضارة، مادة، تكنولوجيا: (نحو) أرشيف العمارة العربية

كلية الهندسة المعمارية وتخطيط المدن، التخنينون

قسم دراسات الشرق الأوسط والإسلام، جامعة حيفا

بدعم الدفينة الاجتماعية في التخنينون

الفصل الأكاديمي: شتاء 2021/2022

הרצאה והנחיה	אדר' רות ליברטי שלו (טכניון) ד"ר עידו שחר (אונ' חיפה)
תרגול ועריכה	אדר' שאדן חאמד
محاضرة وإرشاد	المهندسة المعمارية روت ليبرتي-شاليث (التخنينون) د. عيدو شاحار (جامعة حيفا)
مساعدة تدريس وتحرير المواد	المهندسة المعمارية شادن حامد
עבודה	"בית ספר טרה סנטה בעכו"
סטודנטים/יות	מאי רוחאנה, זינה נעאמנה, דימא אבו רומי, עלי שרארה
תרגום לערבית	דאר לילא הוצאה לאור
وظيفة	"مدرسة التيراسنطة، عكا"
طلاب/طالبات	مي روحانا، زينة نعامنة، ديما أبورومي، علي شرارة
ترجمة للعربية	دار ليلي للنشر والترجمة

© כל הזכויות שמורות. אין לעשות שימוש בחומר מעבודה זו ללא הרשאה מהיוצרים.
© جميع الحقوق محفوظة. من غير المسموح استخدام المواد المرفقة على أي وجه إلا بإذن مالكيها.

מدرسة التيراسنطة , عكا - בית ספר טרה-סנטה, עכו

מי רוחאנא, زينة نعامنة, ديمأ أبو رومي, علي شرارة // מאי רוחאנה, זינה נעאמנה, דימא אבו רומי, עלי שרארה

مساق: أرشيف العمارة العربية: مدينة وعمارة
קורס: ארכיון אדריכלות ערבית: מאדינה ועמארה

2021-2022

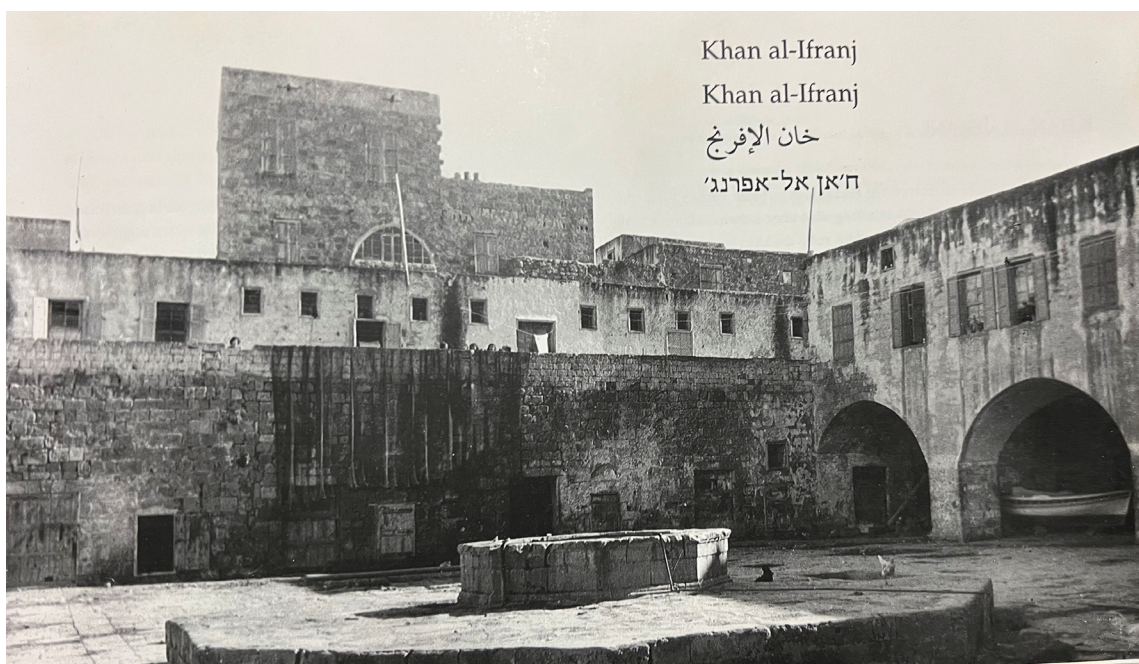

תוכן עניינים

2	תוכן עניינים
3	תקציר
4	סוגיה ושאלת מחקר
6-7	ח'אן אל-פראנג'
6	ח'אן אל-פראנג'
6	הקמת הח'אן
7	הפרנציסקנים בעכו
8-14	התפתחות הח'אן
9-10	פרוגרמה
11-13	התפתחות בית הספר ביחס לח'אן
14	ציר זמן
15-18	החוויה במרחב
16-17	הצגת המפות
18	ניתוח ומסקנות
18	השפעת בית הספר על הח'אן
20	סיכום
22	ביבליוגרפיה

תקציר

העבודה חוקרת את בית הספר טרה-סנטה בעכו (שממוקם בתוך שניים מאגפי ח'אן אל-פראנג') והתפתחותו לאורך תקופות שונות בהתבססות על מידע היסטורי, תיק תיעוד, וסיפורים (בע"פ) שאספנו מארכיונים, ספרים, מאמרים וראיונות עם אנשים שלמדו בבית הספר בתקופות שונות. לאחר התבוננות ועיון בחומרים, יצרנו ציר זמן שממפה את היסטורית המבנה מתקופות קדומות על מנת לנסות להבין את התפתחות המבנה הפרוגרמטית והצורנית, ולנסות להבין היטב את החשיבות וההשפעה שלו לאורך השנים, גם בארץ וגם בעולם. מתוך החומרים שאספנו ממאגרי המידע השונים, שמנו לב לשינויים בשימוש של המבנה בכל אחת מהתקופות, ושקיים קשר ישיר בין אופן השימוש ההתחלתי של המבנה לבין אופן השימוש בו כעת. בנוסף, שמנו לב להשפעת הצורניות של מבנה הח'אן העתיק, על התפתחות והשתנות הפונקציות של מבנה בית הספר לאורך התקופות השונות.

Khan al-Ifranj

Khan al-Ifranj

خان الإفرنج

ח'אן אל-אפרנג'

Akko : sites from the Turkish period - מקור

בית הספר טרה סנטה באמצע המאה ה-20

סוגיה ושאלת מחקר

מקור - ארכיון רשות העתיקות

בית הספר טרה סנטה בתחילת המאה ה-20

בית הספר טרה סנטה הוא אחד מבתי הספר העתיקים באזור עכו, הוא הוקם ונוהל על ידי הפרנציסקנים, שהגיעו לעכו בשנת 1219. מבנה בית הספר הוא חלק מח'אן אל-פראנג', שאי אפשר להתעלם מחשיבותו ההיסטורית והדתית, סמוך לשוק ונמל עכו, שמהווים נקודות ציון חשובות בעיר. בעבודה שלנו, אנו מנתחים את מבנה ח'אן אל-פראנג' ובית הספר טרה-סנטה, תוך התייחסות להפצת הנצרות באזור, היסטוריית הסביבה, הפרוגרמה וחומרי הבנייה של שני המבנה, במטרה להבין את ההשפעה של הח'אן על בית הספר.

את שאלת המחקר ניסחנו באופן הבא:

כיצד מיקום בית הספר טרה סנטה בח'אן אל-פראנג' השפיע על חווית התלמידים שלו, וכיצד התאים את עצמו למבנה הח'אן?

כדי לענות על שאלה זו, נעזרנו בארכיונים, בספרות ובאנשים שסיפקו לנו תמונות, זיכרונות ומפות מנטליות של אזור הח'אן ובית הספר.

01

ח'אן אל-פראנג'

ח'אן אל-פראנג'
הקמת הח'אן
הפרנסיסקנים בעכו

ח'אן אל-כראנג'

בית הספר הכרנצ'סקי טרה-סנטה נוסד בתחילת המאה ה-17, והמחזור הראשון סיים את לימודיו במוסד בשנת-1960. בית הספר ממוקם בחלקו הצפוני והצפון מזרחי של מבנה ח'אן אל-כראנג'. ח'אן אל-כראנג' ("ח'אן הצרפתים") הוא ח'אן עות'מני שממוקם במרכז של עכו העתיקה. הוא הח'אן העתיק ביותר מבין הח'אנים ששרדו בעכו בשלמותם.²

צילום: אחמד קדורה

עכו העתיקה במבט על

מקור - ארכיון רשות העתיקות

מפת עכו העתיקה 1945

1 הח'אן הוא סוג של אכסניה/פונדק שנמצא במזרח התיכון, צפון אפריקה ומרכז אסיה. הח'אן משמש כמרכז מסחרי ואכסניה. הוא מורכב מחצר פנימית מרובעת ומסביבה שורות של חדרים צמודים ומחברים, ובדרך כלל יש לו שני מפלסים וקשתות. מקור: Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2009, October 21). khan. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/technology/khan-architecture>

2 ח'אן א-שווארדה, ח'אן אלעמאדאן (1785) וח'אן א-שוונה (1764) הם הח'אנים ששרדו בשלמותם בעכו. מקור: עראף, שוקרי (2013). הח'אנים בפלסטין. רוואק, ראמאללה. עמודים 81, 85, 92.

הקמת הח'אן

הח'אן הוקם במחציתה של המאה ה-16. בתקופה זו, העניקו העות'מאנים זכויות לסוחרים הצרפתיים בעכו. הסוחרים הצרפתיים קבעו בח'אן את המרכז המסחרי שלהם ואת מקום מגוריהם. ובעקבות זאת הח'אן זכה בשמו.

ישנה השערה שהח'אן נבנה במקום בו ניצב ח'אן צלבני¹, מזמן השלטון הצלבני בעכו שהתחיל בשנת 1104, אחרי שנכבשה העיר מידי השלטון המוסלמי². הצלבנים שלטו בעיר 200 שנים לסירוגין, ובתקופה זו עכו הפכה לבירתה של הממלכה הצלבנית. הכנסייה הקתולית הפכה לגורם דומיננטי בעיר. הוקמו בה מנזרי פרנציסקאנים, דומיניקנים, כרמליתים ועוד. אך בשנת 1291 כבשו הממלוכים את סוריה וצפון פלסטין – שכללו, כמובן, את עכו. כיבוש זה הביא להזנחתה של עכו ולירידה חדה בערכה בשל שהממלוכים הקימו מבני דת בירושלים, רמלה ולוד, וערי החוף ננטשו והפכו לערי רפאים. ועכו נשארה כך עד שחזרה לגדולתה בתקופת השלטון העות'מאני, ששלט בפלסטין מ-1517 ועד 1918 (כלומר במשך 401 שנים)³, ובמיוחד בזכות שני מנהיגים מקומיים, דאהר אל עומר (1745-1776) ואחמד אלג'זאר (1805-1776). ספרו של

1 Dichter, Carmel, A., Baumwoll, Z., (2000). Akko : sites from the Turkish period. Gottlieb Schumacher Institute for Research of the Christian Activities in 19th Century Palestine, University of Haifa. page 66

2 שביט, פורת, י., כהן, א., ואפעל, י. (1981). ההיסטוריה של ארץ ישראל / (עורך הסדרה - יעקב שביט (כרך שישי). כתר: יד יצחק בן צבי. עמוד 187.

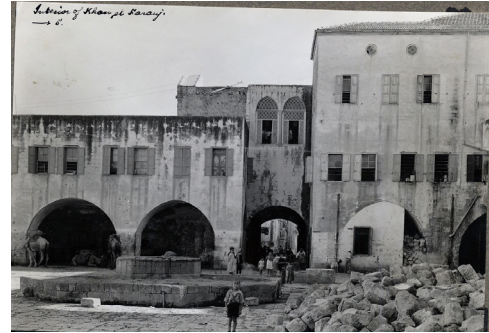
3 שביט, פורת, י., כהן, א., ואפעל, י. (1981). ההיסטוריה של ארץ ישראל / (עורך הסדרה - יעקב שביט (כרך שביעי). כתר: יד יצחק בן צבי. עמוד 93.

מחמוד יזבק מתייחס לנוסע שביקר בעכו ב-1694, וחוץ מח'אן אל-אפראנג', המסגד וכמה בתים עניים, הוא לא ראה כלום, רק חורבה.

«ما عدا الخان الكبير الذي جعله التجار الفرنسيون مقرّاً لتجارتهم وسكناهم, لا ارى في عكا الا عدداً قليلاً من البيوت الفقيرة, ولا ارى شيء هنا سوى الخراب في كل ناحية»¹

חצר הח'אן באמצע המאה ה-20
מקור - ארכיון רשות העתיקות

החזית הפנימית של הח'אן באמצע המאה ה-20
מקור - ארכיון רשות העתיקות

1 יזבק, מחמוד (2017). الشيخ ظاهر العمر الزيداني: "العصر الذهبي" لفلسطين في العصر الحديث. مطبعة النصر/حجاوي. صفحة 10.
יזבק, מחמוד (2017). שייח דאהר אל-עומר אל-זידאני- תור הזהב של פלסטין בעת המודרנית, אל-נסר/חג'אוי. עמוד 10.

הפרנציסקנים בעכו

פרנציסקוס מאסיזי
מקור - https://it.wikiquote.org/wiki/Francesco_d%27Assisi

לפי מסמכים היסטוריים של עכו, מאז המאה ה-13 העניקו הפרנציסקנים חשיבות רבה לעיר. בשנת 1217, הגיע האח אליה דה קורטונה (Elia da Cortona) לעכו והקים בה את המנזר הפרנצסקני הראשון בארץ ישראל. אחרי שנים אחדות, מייסד המסדר, פרנציסקוס מאסיזי הקדוש, הגיע לעיר בשנת 1220 לאחר שגיבש את העקרון האמנותי, והתמקם בח'אן אל-פראנג'. לאחר כיבוש עכו בשנת 1291 על ידי הממלוכים, נאלצו הפרנציסקנים להימלט מהעיר ועזבו את המסדר. בזמן שלטונו של פח'ר אל-דין, הותר לפרנציסקנים בשנת 1620 לחזור לעכו ולבנות כנסיה משלהם על גבי שרידי המנזר הפרנציסקני, מתקופת השלטון הצלבני בצפון-מזרח ח'אן אל-פראנג', שנהרס עם השנים.¹

אחת מהאמונות של הפרנציסקנים הייתה שבכל מקום שהוקם בו מנזר, קמה בו קהילה, ובכל מקום שהוקמה קהילה, הוקם בית ספר. ובכך היה צורך לפתוח בית ספר בכל מקום שהיה בו מנזר פנציסקני בארץ הקודש, אמונה שבסופו של דבר גרמה להקמתו של בית הספר טרה-סנטה. "الأراضي المقدس والآباء الفرنسيون مترادفان، وحيثما نشأت أديارهم فيها، نشأت رعايا، وأينما وجدت رعية أقيمت مدرسة"²

1 حمود، علي (2000)، مدرسة التيراسنطة-عكا مدرسة اهلية ذات شهرة تاريخية، الباطر، صفحة 96.
حمود، علي. בית ספר טרה סנטה עכו. אליאטר. עמוד 96.

2 האתר הרשמי של בית ספר טרה סנטה- עכו, <https://sites.google.com/a/terrasanta.tzafonet.org.il/home/home/on-school>

02

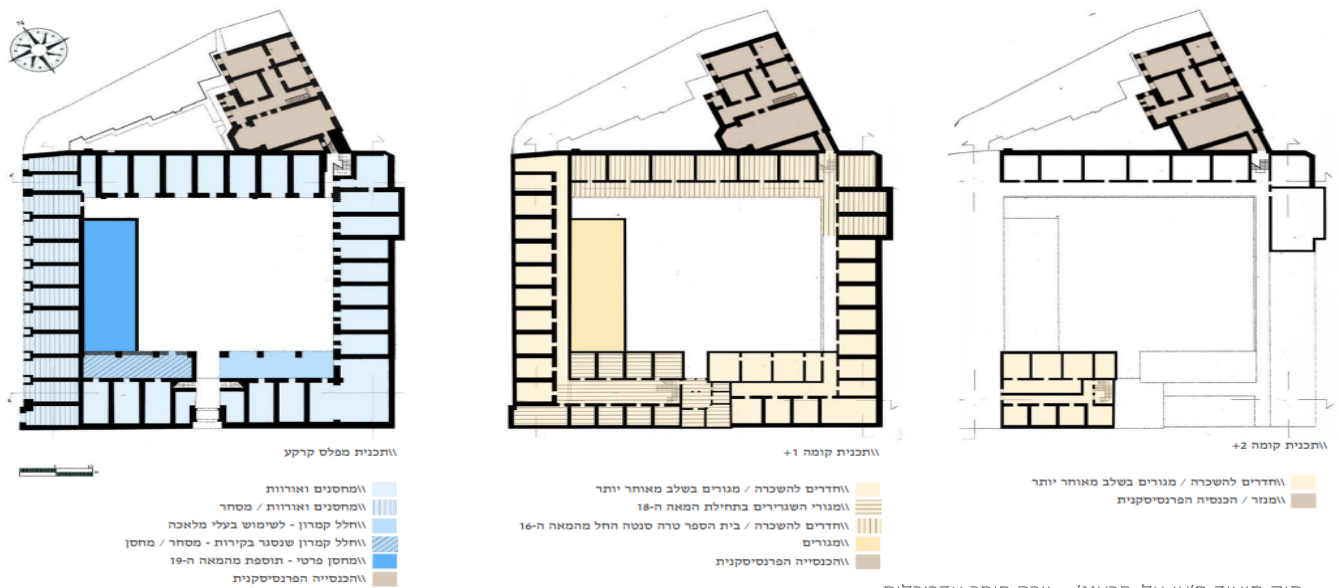
התכתחות הח'אן

פרוגרמה
התכתחות בית הספר ביחס לח'אן
ציר זמן

פרוגרמת הח'אן

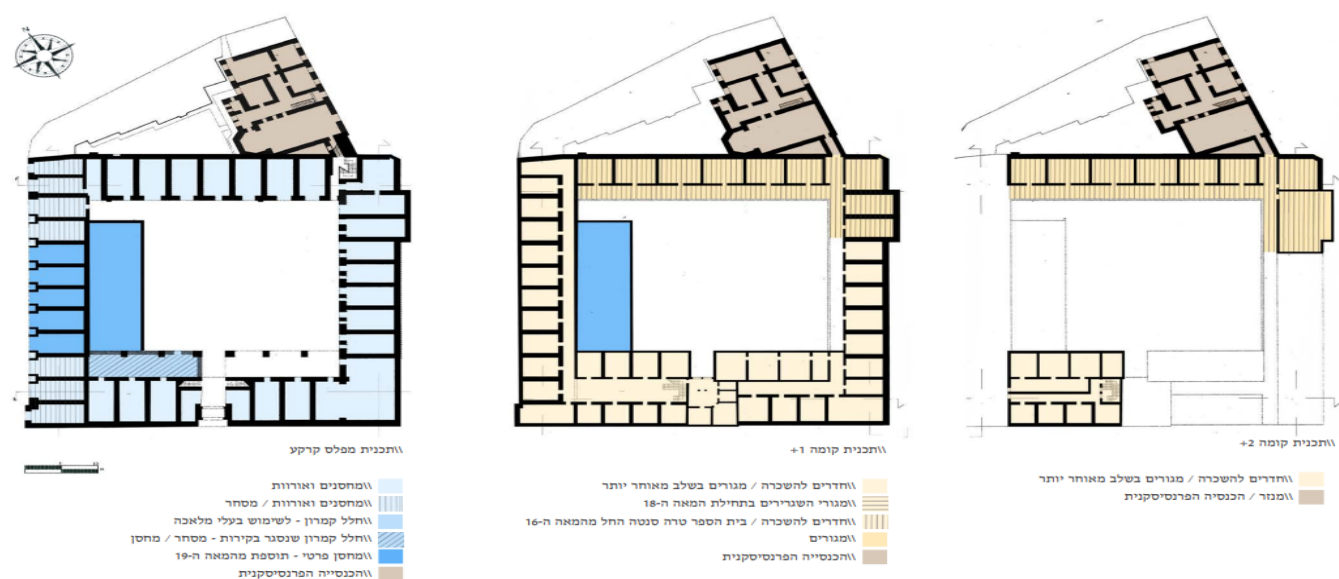
אם נשווה את הפרוגרמה ההיסטורית של מתחם ח'אן אל-פראנ'ג' ובית הספר טרה-סנטה, עם הפרוגרמה הנוכחית של המתחם, נוכל לראות שפרוגרמת רוב החללים נשארה ללא שינוי דרסטי. ניתן לראות שהמנזר והכנסייה לא עברו אף שינוי מאז שנבנו. השינוי הדרמטי היחיד שחל במתחם הוא התווספות של שתי קומות חדשות לבית הספר מעל הקומה הקיימת.

פרוגרמה היסטורית

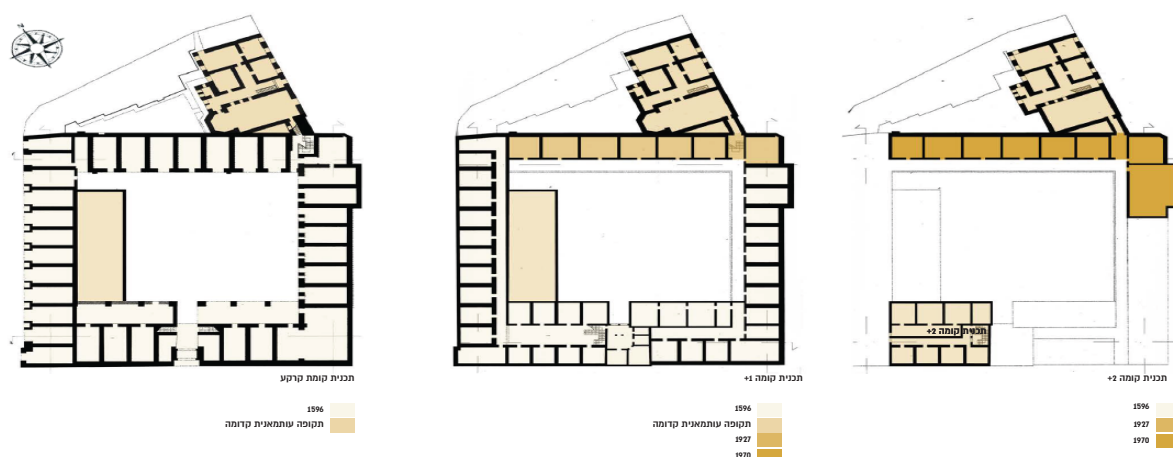
תיק תיעוד ח'אן אל-פראנג' – יורם פופר אדריכלים

הפרוגרמה הנוכחית

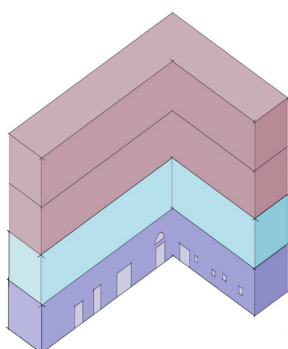

תיק תיעוד ח'אן אל-פראנג' – יורם פופר אדריכלים

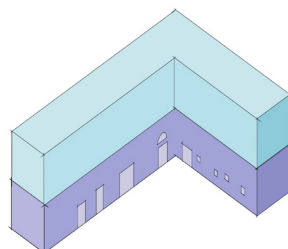
התפתחות בית הספר ביחס לח'אן

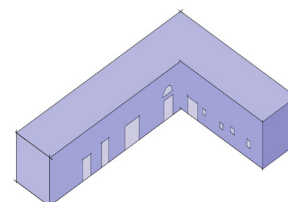
התפתחות ושילובי בניית בית הספר טרה-סנטה על גבי החלק הצפוני והצפון מזרחי של הח'אן

קומה שנייה ושלישית - נבנו ביחד בשנת 1970 כתגובה לעלייה דרמטית במספר התלמידים בבית הספר. שימושם הוא אך ורק לבית הספר. זה המצב עד היום.

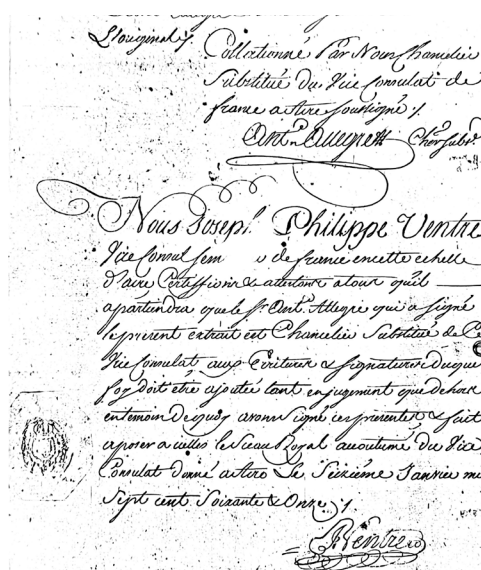
קומה ראשונה - נבנתה בשנת 1927 כתוספת לחדרים ששומשו כבתי הספר טרה-סנטה. כל הקומה שימשה כבית ספר.

קומת קרקע - נבנתה במחצית המאה ה-16 יחד עם שאר הח'אן. לקראת סוף המאה ה-16 רכשו הפרנציסקנים חדרים בקומת הקרקע ששימשו לאחר מכן כבית הספר טרה-סנטה.

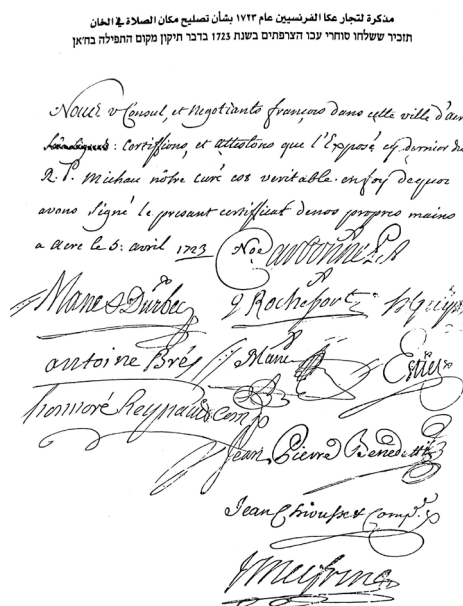
התפתחות הח'אן

אתר הח'אן ניצב במיקום אסטרטגי בסמוך לנמל עכו, והוא משך המון סוחרים זרים עקב הסכם הקפיטולציות בין צרפת לקיסרות העות'מאנית בשנת 1535.¹ גונס מתאר בדוח שלו משנת 1944, את האתרים ההיסטוריים בעכו העתיקה.² מהדוח ניתן להבין כי ח'אן אל-פראנג' נבנה בשנת 1552, לפי התאריכים החפורים על הקירות. הוא ממשיך ומתאר את המנזר שנבנה בשנת 1729. הנוסע האנגלי סאנדיס מזכיר מבין המבנים בעכו, רק שני מבנים ראויים לציון: מסגד חדש (מסגד סנאן פאשא- אל-ג'זאר היום), וח'אן מרובע שבו התמקמו הסוחרים הפראנקים ומצאו ביטחון. באמצע המאה ה-16 רכשו הפרנציסקנים מספר חדרים בקומת הקרקע של הח'אן ועשו בהם שימוש כפונדק,³ ומאוחר יותר, כחדרי לימוד ובית ספר (בית הספר טרה-סנטה) למספר קטן של תלמידים. בהמשך שכרו הפרנציסקנים עוד חדרים בח'אן והרחיבו את השליטה שלהם במתחם.⁴

Fragment of a contract for the acquisition of rooms next to the Franciscan Church (1770)
Abschnitt aus dem Vertrag zum Erwerb von Zimmern neben der Franziskanerkirche (1770)

קטע מחוזה לרכישת חדרים ליד הכנסייה הפרנציסקנית (1770)
Dichter, Bernhard. Akko : sites from the Turkish - מקור :
period. page 143

תזכיר מהסוחרים הצרפתים בעכו לתיקון מקום תפילה בח'אן (1723)
Dichter, Bernhard. Akko : sites from the Turkish - מקור :
period. page 60

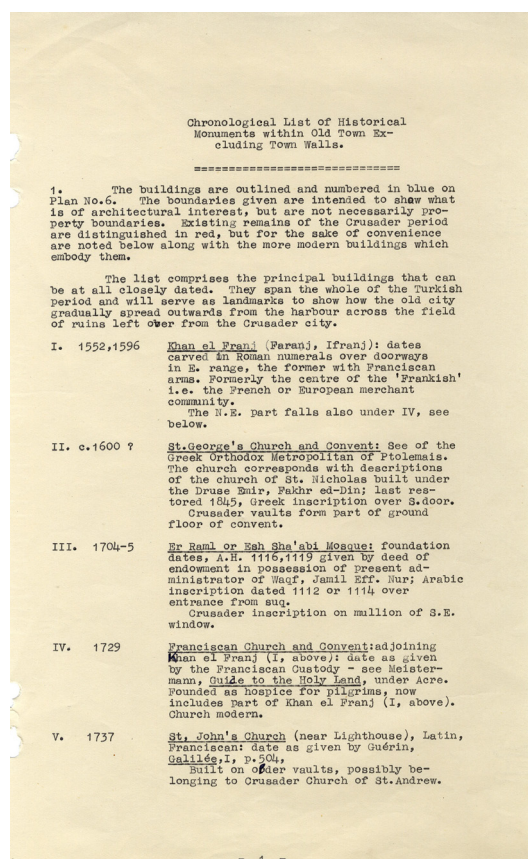
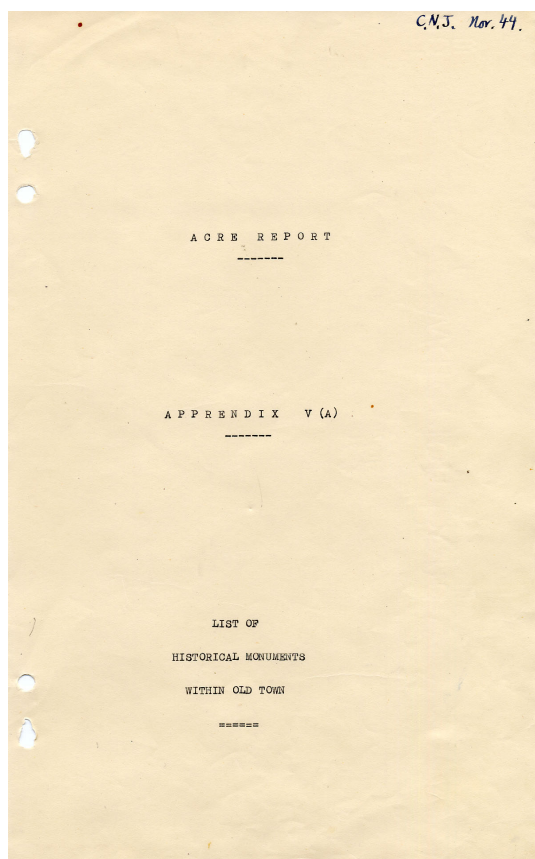
הצורניות של הח'אן השתנתה אחרי שהתווספו לו שלוש קומות בחלקו הצפוני והצפון-מזרחי, כתוצאה מהתפתחות בית ספר טרה-סנטה. בשנת 1927 נבנתה הקומה הראשונה ששימשה כקומת כיתות בבית ההספר, ובשנת 1970 התווספו עוד שתי קומות, ששירתו את התלמידים והכילו מעבדה, אולם ספורט ועוד כיתות. צורך זה נולד עקב העלייה במספר התלמידים במוסד. בנוסף, בתקופת שיפוץ הכנסייה (1928), הוצב הפעמון בתוך מגדל גבוה ולא בחדר קטן כמו שהיה נהוג בכנסיות.⁵

- 1 Dichter, Carmel, A., Baumwoll, Z., (2000). Akko : sites from the Turkish period. Gottlieb Schumacher Institute for Research of the Christian Activities in 19th Century Palestine, University of Haifa. page 66
- 2 Acre Report: List of Historical Monuments. 1/4 (Appendix A). C. N. Johns (Field Archaeologist) Nov. 1944
=http://www.iaa-archives.org.il/zoom/zoom.aspx?id=99&folder_id=5&type_id
- 3 פונדק/אכסניה- מבנה שמספק לינה צעבורית ולפעמים אוכל ובידור למטיילים. פונדקים התפתחו בכל מקום בו היו מטיילים שמטרתם הייתה מסחר. מקור: inn Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2012, March 2). inn
Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/inn
- 4 Dichter, Carmel, A., Baumwoll, Z., (2000). Akko : sites from the Turkish period. Gottlieb Schumacher Institute for Research of the Christian Activities in 19th Century Palestine, University of Haifa. page 143
- 5 המקור הקודם

בית הספר טרה סנטה בשנות ה-60, שתי קומות וברקע מגדל הפעמון. מקור - אוסף פרטי

הצורניות של תוספת בנייה זו, נעשתה בצורה שמכבדת את הח'אן, לא חודרת מהגבולות שלו, ואף מחקה אותו. כך שצורניות הח'אן, היא זו שהגדירה את צורתו של בית הספר. מלחתחילה, מבנה הח'אן היה בעל שתי קומות בכל דפנותיו, חוץ מהדופן הצפונית והצפון-מזרחית. קומת בית הספר נבנתה מעל החלק בעל הקומה אחת בצורת "מילוי". המשכיות זו מתבטאת גם כן בחומר הבנייה של התוספת. בקירות נעשה שימוש בשיטה שנקראת רוסטיקו, והתוצר הסופי דומה מאוד לצורה של אבן, ומטשטש את הפער בין החומרים השונים. ניתן לראות כי גם בכנים המבנה, נשמרה צורת הקמורונות המקוריים באמצעות חיפוי גבס. הקמורונות והקשתות מאפיינים את הח'אן בשער הכניסה ובחזיתות שלו.

דוח אתרים היסטוריים בעכו (1944)
מקור: Acre Report: List of Historical Monuments. 1/4 (Appendix A). C. N. Johns (Field Archaeologist) Nov. 1944.
http://www.iaa-archives.org.il/zoom/zoom.aspx?id=99&folder_id=5&type_id

החזית הקדמית של בית הספר פונה אל החצר המרכזית של הח'אן. לאורך שנות פעילות בית הספר, הוא המשיך להתפתח ולגדול, דבר שגרם לעוד תוספות בנייה של שתי קומות שנבנו בשנת 1970.¹ התוספות כוללות אולם ספורט מקורה, חדר מחשבים וכיתות לימוד. תוספת זו מתכתבת באותה מידה עם התוספת הקודמת, ועם שפת הח'אן. תוספות הבנייה שנבנו לא פגעו, ואף שמרו על שפת הח'אן המקורית, ושמרה על הכניסה המקורית של הח'אן, שנמצאת בחזיתו הדרומית דרך שער שכולל רצף מקורה של קמרון. הכניסה לא השתנתה בנראות והתפקוד שלה עד היום. בנוסף לכך, היא נחשבת לכניסה הראשית לבית הספר, ולא רק לח'אן. יחד עם זאת, קומת הקרקע שימשה בעבר למחסנים ולמסחר, דבר זה נשמר עד היום. חלק מהחללים בקומת הקרקע משמשים למסחר, והחלק השני משמשים כחללי אחסון.

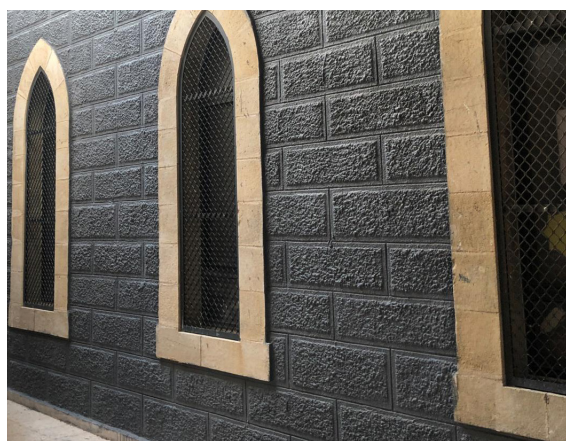
החצר של הח'אן שמרה על צורתה עד היום הזה, כולל הריצוף המקורי, ולא היו תוספות בנייה או שינויים משמעותיים בחצר הח'אן. בחזיתו הדרומית של הח'אן, ישנו גרם מדרגות שמוביל לקומה הראשונה, וממנו מגיעים למעבר שמשקיף לחצר וצמוד לחללי מגורים. בתוספת שנבנתה בשנת 1927, הוסיפו עוד קומה ומעבר מעל גג הח'אן. המעבר החדש המשיך את המעבר הקיים בח'אן, והשקיף לחצר שלו.

הקמרון הכניסה הראשית לח'אן באמצע המאה ה-20
מקור - ארכיון רשות העתיקות

קמרון גבס בכיתת לימוד בקומה הראשונה, 2021
צילום - מאי רוחאנה, 2021

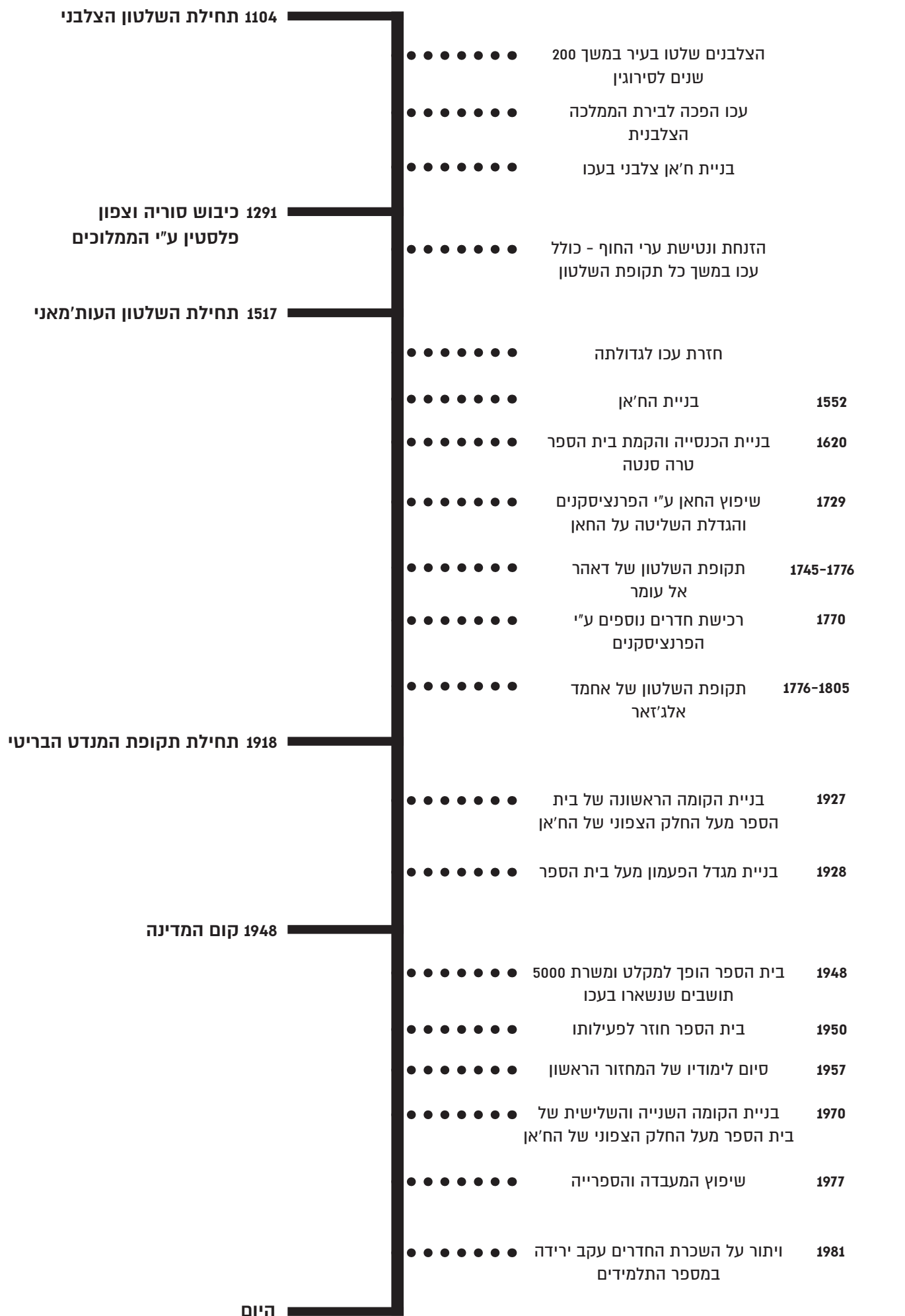

קיר בשיטת רוסטיקו
צילום - מאי רוחאנה, 2021

עסק לבניית סירות בח'אן באמצע המאה ה-20
מקור - ארכיון רשות העתיקות

1 حمود، علي (2000)، مدرسة التبراسنطة-عكا مدرسة اهلية ذات شهرة تاريخية، الباطر، صفحة 96.
حمود، علي. بيت سפר טרה סנטה עכו. אליאטר. עמוד 96.

03

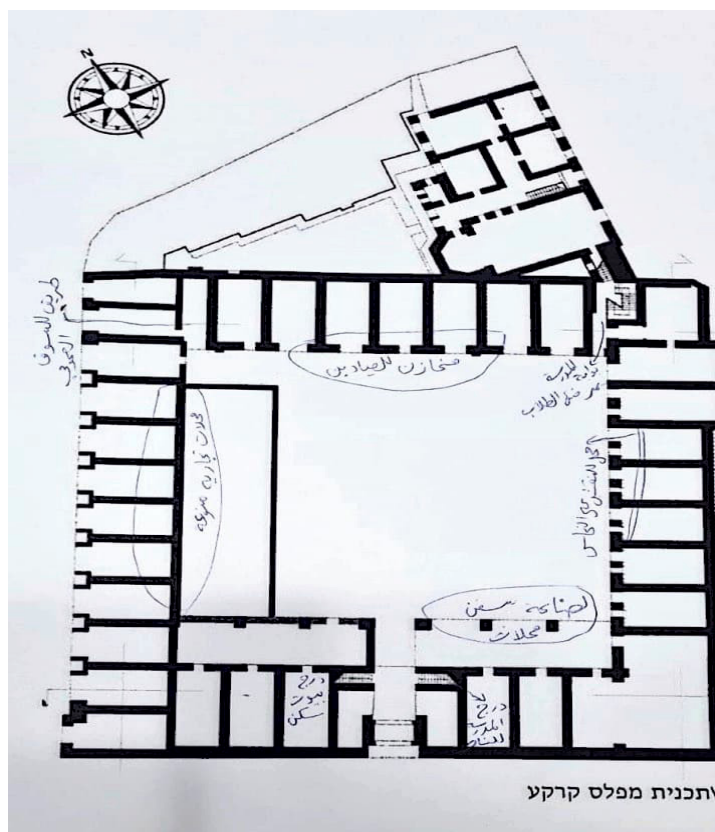
החוויה במרחב

הצגת המפות
ניתוח ומסקנות
השפעת בית הספר על הח'אן

הצגת המפות המנטליות

אחרי שלושה ראיונות עם אנשים שלמדו בבית ספר טרה-סנטה בתקופות שונות, שמנו לב להשפעות שונות של הח'אן על בית הספר ועל התלמידים שלו, דבר זה מתבטא בתפיסת התלמידים למרחב ובאופן בו הם חווים את בית הספר והח'אן בנפרד וביחד. ראינו שלוש נשים שלמדו בבית הספר טרה-סנטה בתקופות שונות. הראשונה היא סלוא מוגרבי שלמדה בבית הספר בשנים 1959-1970, השנייה היא נוי חתחות שלמדה בין השנים 1978-1990 והשלישית היא דימא אבו רומי שלמדה בין השנים 2005-2017. הצגנו תכנית של הח'אן ובית הספר לכל אחת מהן וביקשנו שירשמו, יציירו ויסמנו את מה שהן זוכרות מהמרחב המוצג, ולספר מה הייתה החוויה שלהן באותן שנים.

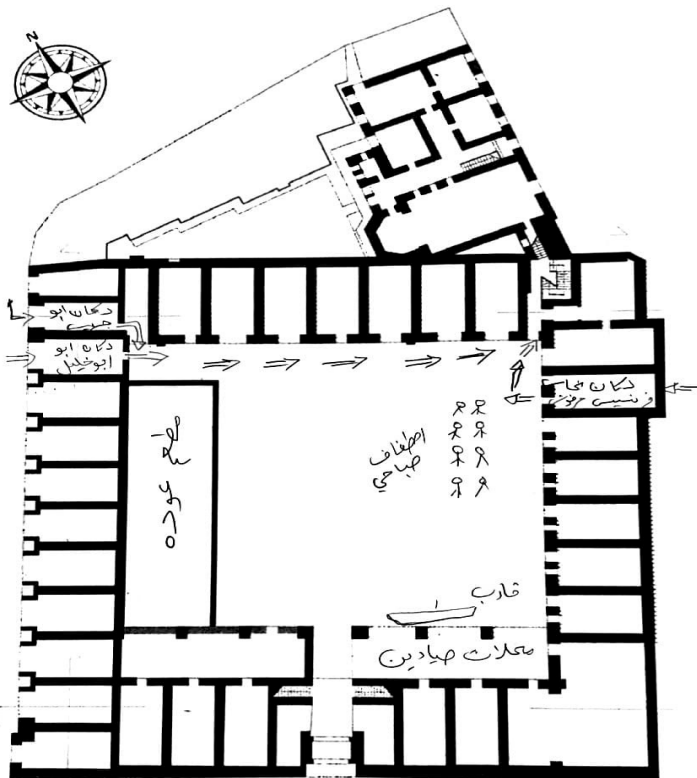
סלוא מוגרבי (למדה בשנים 1959-1970) – במפה המנטלית שציירה סלוא, ניתן לראות שהדבר המובהק ביותר שהיא זוכרת, הוא הפונקציות שהיו בקומת הקרקע של הח'אן. היא כמעט הצליחה לציין את הפרוגרמה של כל חלל. הדבר השני שבולט במפה שלה הוא הכניסות והיציאות מן ואל החצר, בין אם זה מ/אל השוק, מ/אל בית הספר או מ/אל אזור הנמל מהכניסה הראשית לחצר הח'אן. דבר נוסף שסימנה סלוא במיפוי שלה היה גרם המדרגות שנמצא בכניסה הראשית של הח'אן בחזית הדרומית שלו. ניתן לראות שהיא סימנה את המדרגות שבצד ימין תחת הכותרת "מדרגות בית הספר לבנות". במהלך השיחה איתה, סלוא סיפרה לנו שבתקופה זו שהתרחשה הפרדה בין התלמידות והתלמידים בכמה מקומות, למשל בכניסה לבית הספר. הבנות נכנסו מהכניסה הראשית, עלו במדרגות ואז עברו במעבר ליד בתי המגורים והגיעו לבית הספר. הבנים נכנסו גם כן מהכניסה הראשית, אך המשיכו ללכת בקומת הקרקע דרך החצר, ונכנסו לבית הספר מהשער הראשי שלו. (בפינה העליונה מימין במפה המנטלית).

מפה מנטלית שציירה סלוא מוגרבי

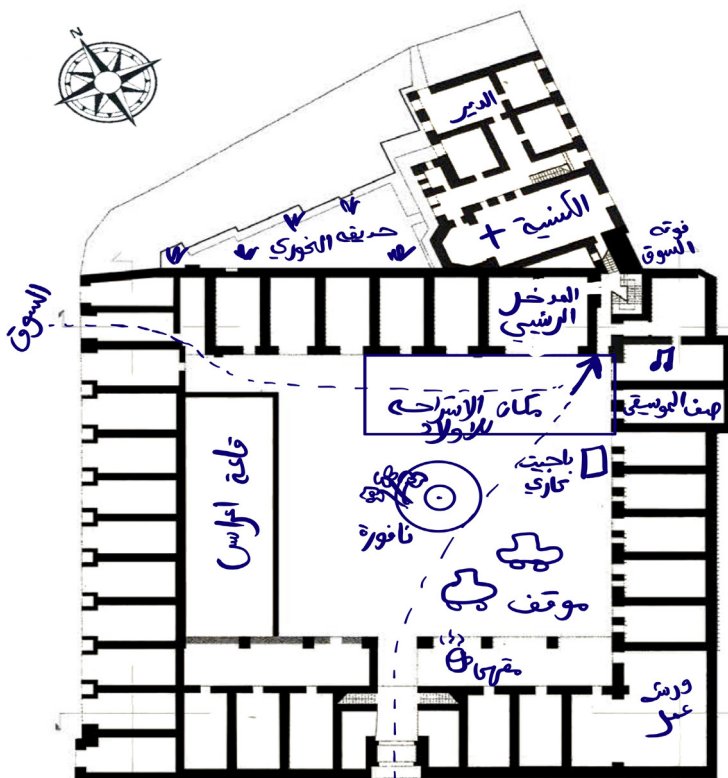
בנוסף, סלוא סיפרה לנו שההפרדה בין התלמידות לתלמידים התרחשה גם בהפסקות. היא מספרת שבזמן ההפסקות לא הרשו לבנות לרדת לחצר, אלא רק לבנים. הבנות נשארו במעברים ובכיתות בקומת בית הספר בזמן ההפסקה, והבנים שהו בחצר של הח'אן. סלוא ממשיכה ומספרת שבזמן לא היו רכבים שחנו בחצר, המרחב של החצר שימש רק את הולכי הרגל, והיא אומרת שכל הזמן היו שם אנשים, תלמידים, דיירים ותיירים.

נוין חתחות (למדה בין השנים 1978-1990) – במפה המנטלית שציירה נויין ניתן לראות שהיא זוכרת כמה מקומות ספציפיים בקומת הקרקע של הח'אן. היא גם כן מציינת את הכניסות לרחבת החצר של הח'אן, וביותר מפורש, את מסלול הכניסה שלה אל תוך בית הספר. ניתן לראות שהיא נכנסת דווקא מאזור השוק ונצמדת לחזית הצפונית כדי להיכנס לחללים של בית הספר. בנוסף לכך, ניתן גם לשים לב שהיא מתארת פעולת העמידה בתור הבוקר בחצר של הח'אן (מסדר בוקר, اصطاف صباحي). בדומה למה שסיפרה לנו סלוא, לנויין הייתה את אותה החוויה של ההפרדה בין התלמידות לתלמידים בזמן ההפסקות. הבנות שוהות בכיתות ובמעברים, לעומת הבנים ששוהים בחצר.

מפת מנטלית של נויין חתחות
מפת מנטלית של נויין חתחות

דימא אבו רומי (למדה בין השנים 2005-2017) – במפה המנטלית שציירה דימא ניתן לראות הכי הרבה התייחסות לפרטים ופירוט יותר מעמיק לחללים ולשימושים שלהם. המפה של דימא מעבירה את החוויה שלה דרך הציורים שהיא ציירה באזורים מסוימים. אפשר וניתן לראות כי דימא מפרטת גם את חללי המנזר, היא מציינת את הכנסייה, המנזר ואת החצר של הח'אן¹ – שכוללת צמחייה. היא מציינת שישנה מזרקה בחצר ומציינת עליה פרחים. פרט שלא הופיע במפות הקודמות זה החניון בחצר של הח'אן. דימא סיפרה לנו שהיא זוכרת את החצר של הכומר שרואים מחלונות הכיתות שלמדה בהן. בדומה למה שסיפרו לנו סלוא ונויין,

מפת מנטלית של דימא אבו רומי
מפת מנטלית של דימא אבו רומי

1 כומר, בכמה כניסיות נוצריות, הוא קצין או שר שמתווך בין בישוף לדייקן. מקור: Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020, May 18). priest. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/priest-Christianity>

ההפרדה בין התלמידים והתלמידות בזמן ההפסקות, התרחשה גם בתקופה שבה דימא למדה בבית הספר, היא מציינת את זה במיפוי שלה כשהיא רושמת "מקום הפסקה לתלמידים" (مكان استراحة للطلاب) בחלק קטן מחצר הח'אן, שהוגדר כמקום שהייה לתלמידים.

בנוסף לכך, ניתן לראות שבדומה למרואיינות האחרות, לדימא היה גם זיכרון לפונקציות שהתרחשו מסביב לחצר המרכזית של הח'אן, בקומה הראשונה שלו. היא מציינת כמה מקומות בכל אחת מהחזיתות של הח'אן. דימא גם כן מעניקה חשיבות רבה לכניסות לאזור הח'אן ומראה את מסלול ההליכה משתי הכניסות, מהחזית הדרומית ומאזור השוק, אל תוך בית הספר. היא סיפרה שהשתמשה בשתי הכניסות ושני המסלולים, שהם שני המסלולים שעברו המרואיינות האחרות.

ניתוח ומסקנות

אפשר להסיק מהמפות של שלושת המרואיינות שאכן מיקום בית הספר טרה-סנטה מעל הח'אן היה בעל השפעה רבה על חווית התלמידים והתלמידות שלמדו בו. ניתן לראות ששלושת העניקים חשיבות רבה לכניסות אל חצר הח'אן ומפרטות את המסלולים שהן עשו על מנת להגיע לבית הספר. ניתן לראות שבכל אחד מהמסלולים ישנה התייחסות כלשהי למבנה הח'אן בין אם זה היצמדות לחזית, לחצות את החצר כולה או להיכנס לח'אן ולעבור בתוכו. אפשר לומר שהצורניות הקבועה של הח'אן הכתיבה את חווית התלמידים של בית הספר, בכך שאפשרה לתלמידים לחוות באופן מעמיק ומקרוב את כלל חללי הח'אן ולא רק את אזור בית הספר הפרוס רק על גבי חלק מהח'אן, דבר שמתבטא בדמיון בחוויות המרואיינות לאורך התקופות השונות.

שלושת הנשים שראיינו נאלצו לבלות את הזמן שלהן בבית הספר אך ורק באזור המיועד לבית הספר, חוץ מההגעה והיציאה אל/מן בית הספר, שסביר להניח שאינו זמן רב. יחד עם זאת חווית הח'אן קיימת אצל שלושתן ומתבטאת בזיכרון החד שלהן של מה שהתרחש בח'אן ומסביבו. אפשר גם לראות שעם הזמן התלמידים מתחילים לחוות חלקים של הח'אן שלא חוו לפני, למשל אזור המנזר והכניסייה שדימא מפרטת בנוסף למה שסלוא ונוין מציינות.

השפעת בית הספר על הח'אן

תפקודם של הח'אן ושל בית הספר הושפעו זה מזה כתוצאה מהמיקום שלהם, בית הספר הוא חלק מהח'אן. עקב כך השתנה התפקוד של חלק ניכר מחללי הח'אן, על מנת לספק מענה לדרישותיו וצרכיו של בית הספר. חצר הח'אן היא דוגמה לחלל שתפקידו השתנה למען בית הספר. החצר תיפקדה כמרכז הח'אן ושימשה אך ורק את הולכי הרגל, בתקופות מאוחרות יותר, עם ההתפתחות העירונית וגדילתו של בית הספר והצוות שלו, נולד צורך במקומות חנייה למורים וחברי ההנהלה, בנוסף לצורך הקיים בחצר לתלמידי בית הספר בזמן ההפסקות או שיעורי הספורט. לכן, חלק מהחצר שימש כחניון וחצר לבית הספר, והמצב נשמר כך עד היום. בנוסף, החלק בצידו המזרחי של הח'אן ששימש פעם למגורים, הפך לאחד מחללי בית הספר ומשמש כחדר מורים.

סיכום 04

סיכום

אחרי עיון בחומרים שאספנו ובראיונות שביצענו, ניתן להסיק שחשיבותו ההיסטורית של ח'אן אל-פראנג' הייתה בעלת השפעה רבה, ותרמה לאופן התפתחותו לאורך השנים הרבות, וגם כן בעיצוב המפות המנטליות והחוויית של התלמידים שלמדו בבית הספר טרה-סנטה. ניתן לראות כי שלושת הנשים זכורות את מה שהתרחש בח'אן יותר ממה שהתרחש בחללים של בית הספר. דבר זה נובע מצורניות הח'אן שהכתיבה לבית הספר את הצורה שבה הוא התפתח. צורניות זו אפשרה לתלמידים לחוות את הח'אן ואת החצר שלו עד הסוף. הדבר הזה מתבטא בשימוש בחללי בית ספר הבנויים באותה צורה של הח'אן, תוך טשטוש ההפרדה בין בית הספר לח'אן. בנוסף לכך, האופי הסטטי של הפרוגרמה ושל המתחם גורמים לאנשים מדורות ותקופות שונות לחוות חוויות דומות וליצור זיכרונות דומים.

ניתן להבין שלח'אן אל-פראנג' הייתה ועדיין ישנה השפעה רבה על חווית התלמידים בבית ספר טרה-סנטה, ואף על פי צורניות הח'אן שהכתיבה והגבילה את ההתפתחות הצורנית של בית הספר, בית הספר הצליח להתאים את עצמו לח'אן ולסביבה ולהפוך את הח'אן לחלק ולחוויה בלתי נפרדת מחווית בית הספר.

05 ביבליוגרפיה

ביבליוגרפיה

מעוז, & עלון, ק. (2018). רב הנסתר על הגלוי : הנזירות הקתולית הלטינית בארץ-ישראל בעת החדשה (1799-1914) / משה מעוז ; עורכת ראשית: קציעא עלון. הוצאת גמא.

Dichter, Carmel, A., Baumwoll, Z., (2000). Akko : sites from the Turkish period / Bernard Dichter. Gottlieb Schumacher Institute for Research of the Christian Activities in 19th Century Palestine, University of Haifa

حمود، علي (2000)، مدرسة التيراسنطة-عكا مدرسة اهلية ذات شهرة تاريخية، الياطر. صفحة 94-105. حمود، علي (2000)، בית הספר טרה-סנטה- עכו. אל-יאטר. עמוד 94-105.

חמוד, עלי, תולדות בי"ס טהר-סנטה עכו במאה ה-19 (עבודה אקדמאית/אונ' חיפה 1990).

הארכיון הציוני

<http://www.zionistarchives.org.il/en/about-us/Pages/Default.aspx>

ארכיון המדינה

[/https://www.archives.gov.il](https://www.archives.gov.il)

הארכיון המנדטורי של רשות העתיקות

[/http://www.iaa-archives.org.il](http://www.iaa-archives.org.il)

הספרייה הלאומית של ישראל

<https://www.nli.org.il/en>

ארכיון התמונות של זכרות

<https://zochrot.org/he/gallery/galleriesArchive>

המרכז למיכוי ישראל

https://www.mapi.gov.il/Heritage/Pages/dogmot_mipuy.aspx

خريطة التاريخ الشفوي الفلسطيني

[/https://libraries.aub.edu.lb/poha-viewer/map/ar](https://libraries.aub.edu.lb/poha-viewer/map/ar)

أرشيف خزان

<https://www.khazaaen.org/ar/node/864>

الشيخ ظاهر العمر الزيداني - العصر الذهبي لفلسطين في العصر الحديث - محمود يزبك (أيلول 2017)

תיק תיעוד ח'אן אל-פראנג' – יורם פופר אדריכלים